

گذری بر مفاهیم و پایه های نظری و عملی برنامه درسی Null (مفقول) در آموزش پزشکی

یافته ها و نتیجه گیری: برنامه درسی مفقول از جمله مفاهیم جدید در عرصه مطالعات برنامه درسی است که فهم و شناخت آن با پیچیدگی هایی مواجه است. با وجود این، امکان شناخت آن در واقعیت های نظام آموزش پزشکی وجود دارد و تلاش در این راه می تواند به بهبود امور کمک کند.

كلیل و اثر: برنامه درسی مفقول، آموزش پزشکی، برنامه ریزی درسی

مقدمه:
متکران حوزه برنامه درسی به نامهای متفاوتی از انواع برنامه های درسی یاد کرده اند. گرچه گاه با مفهوم یکسان از عنوانین متفاوت استفاده شده است، اما تلاش موفقیت آمیز متخصصان این حوزه برای شناسایی و معرفی انواع برنامه درسی قابل انکار نیست(۱).

اینکه اندیشمندان حوزه مطالعات برنامه درسی بر سر برخی تعاریف و مفاهیم بحث و چالش دارند، امر جدیدی نیست و لذا این مفهوم نیز به ناچار درگیر این معضل (Null) می باشد. به همین دلیل در این مقاله مفهوم curriculum از زوایای مفهومی و مضمونی مختلفی که می تواند مطرح باشد، مورد بررسی قرار گرفته است. اگر چه به نظر نمی رسد که بتوان این مفهوم را بطور صریح، دقیق و مشخص تبیین کرد. لیکن با توجه به نقش مهمی که این مفهوم در حوزه مطالعات برنامه درسی ایفا می کند و در عین حال خود نیز مورد غفلت واقع شده است، کوششی در خصوص معرفی این مفهوم صورت گرفته است. این برنامه سه دیدگاه را فرا روی ما قرار میدهد: اولین دیدگاه اینکه برنامه درسی مفقول یک آنالیز

* صفرنواوه، مریم (Msc)
** فتحی و اجارگاه، کورش (PhD)

چکیده

زمینه: توجه به برنامه Null کمک می کند که ما محتاطانه و با اطمینان انتخاب محتوا و جایگزین های آن را انجام دهیم. همچنین اهداف آموزشی خود را دوباره آزمون کنیم و اهدافی را گزینش نماییم که در محتوا مشخص باشند و بدرخشنده و نهایتاً توجه به برنامه مفقول دید ما را تیز و دقیق می کند که مبادا در روند برنامه ریزی محتوای آموزشی دچار اشکال و اهمال گردیم.

هدف: در این مقاله سعی بر این است نگاهی دوباره به مفهوم برنامه درسی مفقول افکنده شود و به این سوال که چرا مراکز آموزشی بعضی از مباحث را تدریس نمی کنند، تا حدودی پاسخ داده شود. همچنین برخی از روشهای دریافت و کشف این برنامه معرفی گردند. در حیطه های نظری، عملی و پژوهشی، کاربرد مفهوم مفقول پیچیدگیهایی دارد که این مقاله در پی روشن کردن بعضی از این زوایا است. البته اینکه این مفهوم چگونه تعریف و تبیین گردد تاثیر بسزایی در روشن شدن حیطه های ذکر شده خواهد داشت.

روش کار: این بررسی با مرور منابع مربوط انجام شده است. در مراجعه به متون از یک سو منابع خاص برنامه درسی و از سوی دیگر منابع مربوط به حوزه آموزش پزشکی دنبال شده اند.

* عضو هیات علمی دانشکده بهداشت دانشگاه علوم پزشکی کرمان و دانشجوی دوره دکتری برنامه درسی دانشگاه علامه طباطبائی

** دانشیار دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه شهید بهشتی

بکار گرفته شده، کسب شده، درونی شده و الکترونی، برنامه درسی مغفول را با همان نگاه آیزنر بکار گرفته است. اولین نکته ای که در توجه به برنامه مغفول مترب می شود این است که نسبت به انتخاب محتوای برنامه درسی و جایگزین های آنها برنامه درسی بگونه ای محتاطانه و با دقت تصمیم گیری نماییم. دومین مسئله در توجه به برنامه مغفول این است که ما را تشویق می کند که اهداف آموزش خود را دوباره یازماییم و اهدافی را گزینش نماییم که در محتوا مشخص باشند و بذرخشنند. و نهایتاً برنامه درسی مغفول می تواند بر این اساس که دید و دانش ما را تیز و دقیق سازد واز اینکه دچار سهت انگاری شدن ما را رهایی میدهد. در اولین دید برنامه درسی مغفول یک ساده را از جایگزین های تهیه محتوى و تصمیم گیری در ورودیها و خروجی های محتوای برنامه درسی را به ما نشان میدهد. همچنین ما باید متوجه باشیم، که در نظر گرفتن مغفول به عنوان یک مفهوم، ممکن است برنامه ریزان درسی را رهبری کند به اینکه بطور واضح در باره اینکه چرا بعضی مباحث از برنامه حذف شده است مرتبه از خود سوال کنند و به جای اینکه منتظر شویم که بعد از برنامه ریزی موارد مغفول را کشف کیم از ابتدا با توجه به مواردی که ذکر شد مواذب باشیم که در تمامی موارد را مد نظر قرار دهیم که از شروع برنامه ریزی محوابی آموزشی دچار برنامه درسی مغفول نشویم. بنا بر این میتوان گفت توجه و در نظر گرفتن برنامه درسی مغفول کارد برد زیاد و با ارزشی در خصوص جلوگیری از خطاهای تعیین محتوای آموزشی و درسی دارد (۵). برای رسیدن به مباحثی که سهوا قرار است حذف شود (در ابتدای برنامه ریزی) بایستی تصور، آینده‌نگری و پیش‌بینی را سر لوحه کار خود قرار دهیم (۶).

در مجموع میتوان گفت برای احتراز از دچار شدن به برنامه درسی مغفول بایستی به تمامی جوانب علم مطالعات برنامه درسی توجه کرد (۷).

ساده از جایگزین های تهیه محتوا و تصمیم گیری در ورودی ها و خروجی های محتوا به ما میدهد و ما را با یکسری اهداف آموزشی و پرسش از اینکه چه جایگزین های محتوایی بایستی در نظر گرفته شود آشنا می کند. چه محتوایی با چه ترتیبی و چه توالی و چه کیفیتی می تواند ما را راحت تر به اهدافمان برساند. دوم اینکه توجه به مفهوم برنامه درسی مغفول موجب می شود به جای اینکه منتظر باشیم که برنامه درسی مغفول اتفاق افتد و بعد آن را کشف کنیم، به ما کمک می کند که اصلاً جلوی ایجاد آنرا از ابتدا بگیریم. در آخر با مقایسه برنامه درسی اجرا شده، تجربه شده با فاصله ای که از برنامه درسی صریح دارند می توانیم به ابعاد مختلف برنامه درسی مغفول رسید.

در این میان کسانی که به معرفی انواع برنامه درسی اقدام کرده اند، می توان به آیزنر (۱۹۸۵-۱۹۹۴) اشاره کرد که برنامه های درسی را با نامهای آشکار، پنهان و مغفول معرفی کرده است. آیزنر در مباحث خود بر این موضوع استدلال کرده که آنچه مراکز آموزشی با استفاده از برنامه های درسی آشکار می آموزند بسیار کمتر از آن چیزی است که بوسیله برنامه های درسی پنهان خود به دانش آموzan متنقل می کنند. او در عین حال یاد آور شده که چیزهایی نیز وجود دارند که برنامه های درسی مدارس از آموختن آنها خودداری می کنند. بر این اساس برنامه درسی مغفول از نظر آیزنر شامل دانش ها و ارزشهایی می شود که مراکز آموزشی به آموزش آنها اقدام نمی کنند. هر چند که ممکن است ارزش و اهمیت آنها بیشتر از مواردی باشد که توسط مراکز آموزشی آموزش داده می شود (۲).

تحلیل آیزنر از فعالیتهای مراکز آموزشی و معرفی برنامه درسی مغفول ، توجه سایر اندیشمندان را نیز به این موضوع جلب کرده است (۳ و ۴). ویلسون، (۲۰۰۵) ضمن معرفی یازده نوع برنامه درسی با عنوانین آشکار یا مدون، اجتماعی، پنهان، مغفول ، وهمی (فاتوم)، ضمیمه، بدیع،

برای شناخت آنچه که موجب مغقول شدن برنامه درسی می شود. این موضوع شامل: الف: دعوت به بکارگیری تخیل در فرایند تصمیم گیری های برنامه درسی، در حقیقت دیدن انجه نیست قبل از آنکه نیست شود. ب: داشتن نگاهی پویا به برنامه درسی و پایش مدام آن؛ می باشد.

کارکرد عملی: کارکرد عملی شامل دو وجه است: الف: تحمل محرومیت های تربیتی که ممکن است ماندگار بوده و جبران پذیر نباشد و ب: به طور عمد تاثیرات سلبی یا قابلیت های کسب نشده را شامل می شود.

برنامه درسی مغقول در آموزش پزشکی
اصولاً شاید به جرات بتوان گفت یکی از مباحث اساسی مغقول در آموزش پزشکی که حدود یک دهه به آن پرداخته شده است، و از مغقولیت در آمده است، ایجاد مرکزی با نام مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی است. که تحول عظیم و بسیار مشتبی را در امر آموزش پزشکی و پیراپزشکی را در سطح اعضاء هیئت علمی و دانشجویان به دنبال داشته است. به حدی که از حدود شروع دهه ۸۰ بطور رسمی سعی در تربیت نیروی انسانی متخصص در زمینه های مربوط به مباحث برنامه ریزی آموزشی و برنامه درسی، تکنولوژی آموزشی، سنجش و اندازه گیری و ارزشیابی شده است. افرادی با پایه علوم پزشکی در زمینه های برنامه ریزی درسی، آموزشی و تکنولوژی آموزشی برای آموزش این علوم بین رشته ای تربیت شده اند، تا با تلفیقی که از مباحث آموزشی (یادگیری-یاد دهن) با پزشکی انجام می دهند در آموزش علوم پزشکی موفق تر عمل نمایند.

از جمله موارد برنامه درسی مغقول در آموزش پزشکی را می توان از عدم حضور برنامه درسی جمعیت و تنظیم خانواده بطور شفاف و واضح در سیستم آموزش پزشکی قبل سال ۱۳۷۶ نام برد. قرن افجعار جمعیت و بالا بودن نرخ رشد جمعیت ایران و نیاز شدید به کنترل جمعیت

آیا برنامه درسی مغقول اساساً نوعی برنامه درسی محسوب می شود؟

برنامه درسی Null در حقیقت پس از کشف، ما را با این مسئله روپرتو می کند که بطور مثال مبحثی می بایستی در برنامه درسی مدارس حضور می داشته و شاید حضورش هم بسیار ضروری می بوده ولیکن حالا متوجه شده ایم (در مقابل برنامه درسی اجرا و یا تجربه شده) که حضور ندارد. از آنجا که نبودنش مشکل آفرین و بودنش مشکل گشای استلذا در تقسیم بنده ا نوع برنامه درسی لحظه شده است و به عنوان یک برنامه درسی از آن یاد می شود. در عین حال لازم بذکر است که برنامه درسی مغقول حامل یک پارادکس درعنوان است. به این مضمون برنامه درسی مغقول چگونه همزمان با اینکه برنامه است، مغقول نیز هست؟! این پارادکس در عنوان برنامه درسی پنهان نیز نهفته است به این معنی که چگونه در عین این که برنامه است، پنهان و اراده نشده نیز هست؟!

این پارادکس ها زمانی قابل توجیه و تفسیر میشوند که به معنای دیگری از برنامه توجه کنیم و معنای معمول آن را کنار بگذاریم. تنها یک معنای عمیقتر از برنامه درسی است که میتواند از نظر معنایی و مفهومی اشکالی را مترتب نکند و آن معنای عمیقتر چیزی جز تجربه نیست. تجربه یادگیری مغقول قابل فهم است. همانطور که با تمسک به این معنای برنامه (تجربه) یادگیری پنهان یا اراده نشده قابل فهم می گردد.

در حقیقت آنچه از جنس یادگیری ها باید در برنامه درسی حضور داشته باشد اما به دلیل سیطره عادات و سنت ها و معمولاً از سر نا آگاهی و یا سهل انگاری (در عرصه تصمیم گیری)، از دستور کار تعلیم و تربیت حذف شده است. (۸۹)

انواع کارکرد نظری و عملی (Null)

کارکرد نظری: دعوت به باز اندیشه یا برقراری گفتگوی مستمر میان حوزه هست ها و حوزه نیست ها

درمان، سلامت و بهبودبخشی به بیماران دخالت دارند، این امر واجبی است که بطور گستردگی در زمینه آموزش کمک‌های اولیه در زمینه احیاء قلبی و تنفسی دقت بیشتری مبذول روا داشته شود که هم اکنون در حال اجرا است.

از اینگونه مباحث مغفول در آموزش پزشکی فراوان به چشم می‌خورد که با دیدگاه تخصصی برنامه‌ریزی درسی می‌توان با فعالیت تخصصی‌تر در مرکز مطالعات و آموزش پزشکی آنها را کشف کرد و از وضعیت مغفول درآورد و اصلاح نمود.

بررسی مفاهیم مختلف NULL

برنامه درسی پوج، محذوف، عقیم و مغفول متادفهایی Null هستند که به صورت هم معنی در مقابل Curriculum بکار گرفته شده‌اند، که شاید در حقیقت تقسیم بندی‌های مختلفی است از مبحث کلی Null که خود به زیر مجموعه‌هایی تقسیم می‌گردد.^(۴)

برنامه درسی Null (پنهان)

برنامه درسی Null پنهان شاید معادل زیباتری با عنوان عقیم را بتواند به خود اختصاص دهد. زمانی که برنامه درسی از به بار آوردن تجربیات یادگیری در دانش آموزان عاجز باشد. در حقیقت برنامه درسی Null رخ داده است. این مسئله مشابه زمانی است علیرغم مراقبتها و معالجات پزشکان در درمان سرطان و یا نازایی عقیم و پوچ می‌مانند. نکته اساسی دیگری که نیاز به دقت نظر کافی دارد این است که این موضوع چقدر(چه میزان) برنامه درسی به روز و متناسب با زمان است، می‌تواند ما را متوجه درصد عقیمی (پوچی) برنامه‌مان بگرداند. در حقیقت خاصیت برنامه درسی Null، که در برنامه درسی پنهان نیز مصدق دارد، این است که ذهن برنامه‌ریزان، پژوهشگران و مریبان همواره آماده و حساس باشد که همه چیز دیده شود و سپس برنامه طراحی می‌گردد.^(۵)

کشور موجب شد برنامه‌ریزی وسیعی در این خصوص انجام گیرد و تمامی مقاطع تحصیلی و رشته‌های دانشگاهی پزشکی و پیراپزشکی و حتی غیر پزشکی ۲ واحد درسی جمعیت و تنظیم خانواده را بگذرانند. و موضوعی از موضوعات درسی که تا آن زمان بدین گونه دقیق و عمیق مورد توجه قرار نگرفته بود، مورد توجه و عنایت قرار گرفت. پیامدهای غفلت از برنامه تنظیم خانواده و کنترل جمعیت موجب شد که با رشد نزدیک به ۴ مواجه شویم و آثار این غفلت موجب شد که متوجه نبود این مباحث آموزشی و درسی شویم.

مغفول واقع شدن آموزش دقیق و صحیح نسخه نویسی و تجویز دارو در دوره کارشناسی مامائی که یکی از رشته‌های مجوز دار جهت نسخه کردن برخی از داروهای مجاز به تجویز در این رشته می‌باشد، از موارد دیگر از مثال‌های برنامه درسی مغفول در آموزش پزشکی می‌باشد، از آنجا که نسخه نویسی یکی از موارد جدا ناشدندی از رشته مامائی می‌باشد و بطور سطحی و گاهی تجربی دانشجویان این رشته، فرامی‌گرفتند و در عمل اجرا می‌کردند، امروزه به عنوان قسمتی مهم از درس فارماکولوژی تخصصی در این رشته آموزش داده می‌شود و حتی در مورد فارغ التحصیلان قبلی به صورت برگزاری کارگاه‌های آموزشی و بازآموزی برگزار می‌گردد. تا پیامدهای غفلت از آن که می‌تواند بسیار خطرناک بوده و حتی درمان صحیح و یا جان بیمار را به خطر بیندازد دیگر تکرار نشود.

مغفول واقع شدن میزان واحد تئوری و عملی واحد درسی کمک‌های اولیه و احیاء در رشته‌های داروسازی، دندانپزشکی و مامائی که امروزه به آن دقیق پرداخته می‌شود از دیگر موارد برنامه درسی مغفول در آموزش پزشکی می‌باشد. تا قبل از دهه ۸۰ در زمینه تدریس تئوری و عملی مباحث احیاء در این رشته‌ها دقت کافی به عمل نمی‌آمد، از آنجا که تمام رشته‌های تحصیلی علوم پزشکی و پیراپزشکی بطور مستقیم و غیر مستقیم در امر

پاسخ این است که به تعداد ذینفعان و مرتبان برنامه درسی بحث Null را خواهیم داشت.

- از دیدگاه یاد دهنده
- از دیدگاه یادگیرنده
- از دیدگاه جامعه (به مفهوم عام جامعه)
- از دیدگاه متخصصین برنامه درسی
- از دیدگاه مسئولین مملکتی (دولت)
- از دیدگاه سیاست و حکومت حاکم بر جامعه
- از دیدگاه موقعیت جغرافیایی خاص
- از دیدگاه روابط بین الملل بین دول
- از دیدگاه مسائل اقتصادی
- از دیدگاه مسائل فرهنگی (سنن و آداب و رسوم)
- از دیدگاه قانون و مقر رات خاص حاکم بر هر منطقه
- از دیدگاه شرایط کلی حاکم بر محیط و نظام آموزشی و برنامه درسی
- از دیدگاه تاریخی جامعه مورد نظر
- از دیدگاه علمی جامعه مورد نظر

در چار چوب نظری برنامه درسی و روش‌های پژوهشی و کشف آن باید گفت برنامه درسی مغقول از مقایسه حاصل میشود و آنچه که در این مقایسه نبود، را نشان میدهد، مغقول نام دارد. بدین ترتیب برنامه درسی مغقول یعنی برنامه ای که نیست، اما به دلایلی احتمال وجود و تحقق یافتن را دارد. بدین ترتیب برنامه درسی مغقول یعنی برنامه ای که نیست، اما به دلایلی احتمال وجود و تحقق یافتن را دارد.

برنامه درسی مغقول وجه نقصان در برنامه درسی آشکار یا مدون است. امکان وجودی برنامه درسی مغقول به تناسب وجه مقایسه مستدل میشود. این نقص می‌تواند از مقایسه با برنامه درسی مطلوب یا آشکار در مکان یا زمانی دیگر حاصل شود. عنایت به این مسئله ضروری است که در برنامه درسی یک کل متشکل از اجزا است و مقایسه می‌تواند در همه اجزا دنبال شود^(۴).

Null بودن برنامه درسی از منظر نظر چه کسانی مطرح است؟

نوع Null curriculum	مشترکین یا وابستگان (stake holders) برنامه درسی Null			
	ذیصلاح (برنامه ریزان)	ذینفوذ (حکومت)	ذیربط (شاگردان)	ذینفع (جامعه و حکومت)
Omitted	+	+		+
Neglected	+	+		
Ster lized		+		
Covert Null			+	
Overt Null		+		

۳- برنامه درسی عقیم، پوچ یا خنثی (NULL)

۴- برنامه درسی پنهان (EXPLICIT)

انواع برنامه درسی که در برنامه درسی صریح یا

IMPLICIT (مکتوب) مستند وجود ندارد:

۱- برنامه درسی محدود (OMITED)

۲- برنامه درسی مغقول (NEGLECTED)

در حالیکه تاثیر برنامه‌ی درسی صریح و ضمنی از نوع ایجابی است، تاثیر برنامه‌ی درسی مغفول به طور عمدۀ از نوع سلبی است. ولیکن در موارد اندکی، از جمله برنامه‌ی درسی مغفول از نوع ایجابی به مقدار بسیار کم می‌باشد. (۴)

راههای یافتن برنامه‌ی درسی مغفول

۱- کشف انواع برنامه‌ی درسی Null از طریق پژوهش به همراه یک نیاز سنجی پویا در تمامی مراحل برنامه ریزی و ارزشیابی مدادوم برنامه درسی اجرا شده و تجربه شده در مقایسه با برنامه درسی صریح و مطلوب قابل حصول است.

۲- مقایسه مدادوم برنامه درسی با شرایط متحول فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، زمانی و... که آیا سازگاری مورد قبولی ما بین آن و اینها وجود دارد؟

برای شناسایی برنامه درسی مغفول از طرق مختلفی می‌توان استفاده کرد. چگونگی تعیین برنامه درسی مبنای برای مقایسه برنامه درسی مورد نظر، موضوع اصلی شکل گیری روش‌های شناسایی برنامه درسی مغفول است.

با وجود این، چگونگی تعیین ابعاد هر یک از دو برنامه و روش‌های مقایسه داده‌های حاصل نیز بر پدیدایی شیوه‌های شناسایی موثرند. شناخت برنامه درسی مغفول از طریق مقایسه بین برنامه درسی مورد نظر با برنامه درسی مبنای حاصل می‌شود و برنامه درسی مبنای به طرق متفاوتی ممکن است بdest آید. شاید توسل به دیدگاه «کلاین» درباره انواع برنامه‌های درسی یکی از طرق مناسب معرفی برنامه درسی مغفول باشد.

وی در الگوی مطالعه نظام درسی از سطوح هفتگانه برنامه درسی با عنوانین برنامه درسی آکادمیک، برنامه درسی اجتماعی، برنامه درسی رسمی، برنامه درسی نهادی، برنامه درسی آموزشی، برنامه درسی اجرایی و برنامه درسی تجربه شده سخن به میان آورده و هر برنامه درسی را متشکل از نه عنصر هدف ها، محظوظ، مواد و منابع، فعالیت‌ها، راهبردهای تدریس، ارزشیابی، گروه‌بندی، زمان و فضا دانسته است. بر اساس این دیدگاه، هر یک

انواع برنامه درسی بر اساس روش‌های آموزشی

۱- برنامه درسی منفور (غیر مفید، مضر): آنچه که آموزش داده می‌شود ولی نباید آموزش داده شود و آموزش آن غیر و مضر است.

۲- برنامه درسی اضافی یا زائد: آنچه که آموزش داده می‌شود ولی آموزش آن ضروری و مفید به نظر نمی‌رسد.

۳- برنامه درسی مدفعون: آنچه که آموزش داده نمی‌شود و نباید هم آموزش داده شود.

۴- برنامه درسی مقبول یا ملزموم: آنچه که آموزش داده می‌شود و ضروری است که آموزش داده شود.

۵- برنامه درسی مغفول، مورد غفلت واقع شده یا ناگفته برنامه درسی مغفول وجه نقصان برنامه درسی مطلوب یا آشکار است. به این معنی که آنچه آموزش داده نمی‌شود ولی باید ضرورتا آموزش داده شود.

۶- برنامه درسی مطلوب (آشکار): آنچه که باید آموزش داده شود وسعي بر اجرای آن می‌باشد.

اهمیت کشف برنامه درسی مغفول

اهمیت و ضرورت کشف برنامه درسی مغفول از آن جهت است که محرومیت ناشی از آن بر جریان رشد دانش آموزان اثری تعیین کننده بر جای می‌گذارد. برنامه‌ریزان درسی با پایش مدادوم برنامه درسی اجرا شده و تجربه شده با استفاده از مقوله‌های امکان‌سنجی، نیاز‌سنجی و ارزشیابی در حوزه مطالعات برنامه درسی همواره به این سوال بایستی پاسخ دهند که آیا آنچه در حال حاضر در برنامه درسی مکتوب و مستند و در حال اجرا و در حال تجربه، موجود نمی‌باشد از اهمیت و اولویت کمتری نسبت به آنچه که ارائه می‌شود برخوردار است یا خیر؟

حوزه تجربه‌ها یا نتایج یادگیری حاصل شده برای دانش آموزان، تحت تاثیر هر سه نوع برنامه درسی (صریح و آشکار، پنهان، Null) شکل می‌گیرد. تفاوت این برنامه‌ها در کیفیت تاثیر گذاری آنها بر این حوزه‌ها می‌باشد.

برنامه درسی مغفول ، خاستگاه مباحثی از جمله هوشیاری، تفکر انتقادی ، تلفیق ، اصلاحات و آسیب شناسی برنامه درسی نیز می باشد.

با دقت نظر ، ژرف اندیشی ، تفکر انتقادی ، پایش مداوم ، توجه به سواد رسانه ای و سواد میان فرهنگی و ارتباطات عصر جدید همگی دستاوردهای برنامه درسی مغفول هستند.

برنامه درسی مغفول خود به دو دسته آشکار و پنهان تقسیم میشود، آشکار با معاینه برنامه درسی قصد شده قابل تشخیص و درمان است، زیرا همانند عالم بیماریها در مقایسه با افراد سالم علامت و نشانه دارد، در صورتیکه پنهان همانند سرطان ،خصوصا در دیدی سطحی ،بدون علامت و نشانه است.

راهکار کشف آن در بررسی عمیق عرصه برنامه قصد شده و اجرا شده است. این وجه برنامه درسی مغفول با گذشت زمان و افزایش دانش آدمی آشکار شده و کاهش می یابد. اما وجه آشکار برنامه درسی مغفول به طور مستمر با توجهات ما به روز ثبیت می گردد.

منابع:

۱. فتحی و اجارگاه، کورش(۱۳۸۵): «کالبد شکافی برنامه درسی تجربه شده: مدلی برای پژوهش در حوزه برنامه درسی»، در: انجمن برنامه ریزی درسی ایران: قلمرو برنامه درسی در ایران، تهران سمت (صفحه ۸۲-۱۰۶).
۲. ملکی ، حسن(۱۳۸۶): مقدمات برنامه ریزی درسی، تهران: سمت.
۳. موسی پور، نعمت الله(۱۳۸۵): مبانی برنامه ریزی آموزش متوسطه ، مشهد، به نشر (چاپ دوم).
۴. مهرمحمدی، محمود(۱۳۸۱): برنامه درسی: نظر گاهها، رویکردها و چشم اندازها. مشهد: به نشر
۵. موسی پور، نعمت الله. مهر محمدی، محمود(۱۳۸۷): غفلت زدائی از برنامه درسی، نشست تخصصی خرداد ماه ۱۳۸۷ انجمن برنامه ریزی درسی ایران .

از سطوح بالاتر می تواند مبنای برای مقایسه محسوب گردد و سطح پایین تر با آن مقایسه شود. تفاوت نقصانی حاصل از این مقایسه را می توان برنامه درسی مغفول قلمداد کرد . یعنی اگر بین سطح برنامه درسی رسمی با سطح برنامه درسی آکادمیک تفاوتی وجود داشته باشد، که نشان هایی از نقصان برنامه درسی محسوب می شود ، میتوان آن را برنامه درسی مغفول نامید. عنایت به این موضوع ضروری است که برنامه درسی عنوان یک کل مشکل از اجزا مطرح است و مقایسه می تواند در همه اجزا دنبال شود(۵).

بحث و نتیجه گیری

آنچه در این مجلل به آن رسیده ایم این است که برنامه درسی مغفول با توجه به تقسیم بندی های مختلفی که دارد، اصولا در برنامه صریح دیده نمی شود . که گاهی این عمدی است و گاهی سهولی است، ما با آن قسمت عمدی کاری نداریم، موضوع آن قسمت از برنامه درسی که می بایستی باشد و یا حتی به شکل بسیار ضروری می بایستی باشد و حالا نیست و جای آن در برنامه درسی در حال اجرا و تجربه شده خالی است. بدین جهت نظام آموزشی بایستی به دور از سنت و عادات و با توجه به سیالیت و پویایی برنامه درسی، همواره بین هست ها و نیست ها، بنا به اقتضای زمانی، مکانی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و... برنامه درسی را بطور مداوم پایش نماید و همواره مراوده و مبادله بین حوزه هست ها و نیست ها در جریان باشد.

پیام اصلی این برنامه این است که گفتگوی بین آنچه هست و نیست باید ادامه داشته باشد و ما را به تفکر انتقادی و باز خوانی در این مقوله وادر سازد. لازم به ذکر است که این مفهوم با این مضمون که هر نبودی غفلت است ،معاییرت دارد. هر نبودی برابر با برنامه درسی مغفول نیست، بلکه نبودی که غیر مدلل باشد و از جنس غفلت و سهل انگاری باشد، در برنامه درسی مغفول می گنجد.

8. Wilson,L.O.(2005):"What are the types of curriculum",
WWW.uwsp.edu/education/Lwilson/cu rrhc/curtyp.htm
9. DAID J.FLINDERS,NEL NODDINGS, and STEPHEN J.THORNTON Stanford University" The Null Curriculum: ItsTheoretical Basis and Praactical Implications".
6. Eisner,E.W.(1994).The Educational Imagination:Ondesign and evaluation of school programs.(3rd.ed)New York:Macmillan.
7. Shugrunsky,D.(2004):" Type of curriculum in citizenship education",
WWW.epea.asu.edu/epaa/u7n29.htm1.